

<https://doi.org/10.12797/Poliarchia.05.2017.09.01>

Mateusz DANIELEWSKI
mateusz.danielewski92@onet.pl

POLITYKA ZAGRANICZNA ZWIĄZKU SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH I FEDERACJI ROSYJSKIEJ WOBEC KOREAŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWO-DEMOKRATYCZNEJ (1948–2016)

ABSTRACT Foreign Policy of the Union of Soviet Socialist Republics and the Russian Federation toward the Democratic People's Republic of Korea (1948–2016)
Foreign relations between the Soviet Union and the Democratic People's Republic of Korea (DPRK) during the Cold War were based on support of the North Korean regime and a distrustful attitude toward Kim Il-sung, who remained neutral in the Soviet-Chinese split. After the political transformation, the Russian Federation is pursuing pragmatic policy toward the DPRK. Moscow seeks to deepen economic cooperation in order to maintain security in Northeast Asia. The aim of this article is to analyse the USSR's and Russia's relations with the DPRK. The author describes events before, during and after the Cold War. The article draws attention to the extent to which national interests and the foreign policy of the Russian Federation coincide and differ from those pursued by the Democratic People's Republic of Korea.

KEYWORDS *Soviet Union, Russian Federation, Democratic People's Republic of Korea, Korean Peninsula, foreign relations*

WSTĘP

Półwysep Koreański jest jednym z najistotniejszych obszarów Azji Wschodniej. Odgrywa szczególnie istotną rolę w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej (FR). Analizując politykę zagraniczną Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej (KRL-D), można zauważyć, że postrzega ona FR jako jedno z państw realizujących swoje interesy w regionie – obok Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL), Japonii i Stanów Zjednoczonych. Należy podkreślić, że sytuacja na Półwyspie Koreańskim może wpłynąć na dalszą politykę Moskwy w całym regionie Azji Wschodniej.

Celem artykułu jest polityka zagraniczna Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) i FR wobec KRL-D w latach 1948–2016. Autor rozważa w nim, na ile interesy narodowe i polityka zagraniczna ZSRR i FR są zbieżne, a na ile różnią się od tych prezentowanych przez KRL-D. Zdaniem autora bez zrozumienia ewolucji podejścia Rosji do KRL-D nie da się analizować relacji tych państw. Autor skupił się na okresie przed, w trakcie i po zakończeniu zimnej wojny. Sformułowano następujące pytania badawcze:

- Jakie znaczenie miała KRL-D w polityce zagranicznej ZSRR?
- Jakie znaczenie ma KRL-D w polityce zagranicznej FR?
- W jaki sposób FR układa swoje relacje z KRL-D?
- Jak stosunki rosyjsko-północnokoreańskie ewoluowały od czasów zimnej wojny?

Należy podkreślić wpływ Rosji na sytuację na Półwyspie Koreańskim i korzyści, jakie może ona odnieść w stosunkach z KRL-D.

Artykuł opiera się na literaturze przedmiotu dotyczącej Rosji i KRL-D. Wykorzystano m.in. publikacje Roberta Jakimowicza¹, Waldemara Jana Dziaka², Oskara Pietrewicza³ i Kyunama Kima⁴. Dodatkowo artykuł opiera się na analizach ekspertów do spraw Półwyspu Koreańskiego z Centrum Studiów Polska-Azja. Poza literaturą przedmiotu autor wykorzystał materiały pochodzące z serwisów internetowych.

W pierwszej części artykułu zanalizowano stosunki ZSRR z KRL-D w trakcie zimnej wojny. W części drugiej przedstawiono stosunki FR z KRL-D.

¹ Zob. R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec regionu Azji i Pacyfiku, Azji Centralnej i Arktyki*, Kraków 2015, *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. 3.

² Zob. W. J. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło i polityczne wizje*, Warszawa 2000; tenże, *Kim Ir Sen*, Warszawa 2001; tenże, *Korea Północna. U źródeł rodzinnej sukcesji władzy*, Warszawa 2009.

³ Zob. O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami. Półwysep Koreański w polityce mocarstw*, Warszawa 2016.

⁴ K. Kim, *Stosunki Polski z państwami Półwyspu Koreańskiego w latach 1948–2013*, praca doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. prof. UW Jana Rowińskiego, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015, Repozytorium Centrum Otwartej Nauki, [online] <https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/1438/praca%20doktorska%20-%20Kyunam%20Kim.pdf?sequence=1>, 16 XI 2017.

1. STOSUNKI ZWIĄZKU SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH Z KOREAŃSKĄ REPUBLIKĄ LUDOWO-DEMOKRATYCZNĄ W TRAKCIE ZIMNEJ WOJNY

1.1. Początek stosunków dyplomatycznych

9 września 1948 r., po wprowadzeniu systemu reform politycznych i gospodarczych na wzór radziecki⁵, władze północnokoreańskie proklamowały utworzenie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. W dużej mierze KRL-D została stworzona przez Rosjan, a sam Kim Ir Sen stał się przywódcą państwa dzięki pomocy Józefa Stalina⁶. Stosunki dyplomatyczne między ZSRR a KRL-D zostały zawarte 12 października 1948 r.⁷ Korea Północna była w dużym stopniu uzależniona od Związku Radzieckiego⁸. Stalin postrzegał KRL-D jako państwo satelickie, które miało przyczynić się do realizacji radzieckich interesów w Azji Północno-Wschodniej.

Nie bez przyczyny Kim Ir Sen, posiadający pełnię władzy w Korei Północnej, konsultował wszystkie decyzje ze Stalinem. *Kim Ir Sen przez 4 lata mieszkał w ZSRR i mógł obserwować, jak działa model stalinowski. Miało to później wpływ na rozwijanie państwa północnokoreańskiego. Sam Stalin chciał mieć swojego człowieka w Korei, który będzie rozoznany w sytuacji politycznej kraju*⁹. Ponadto Kim Ir Sen miał bardzo dobre stosunki z generałem Andriejem Romanenką, który szkolił północnokoreańską elitę odpowiedzialną za politykę, technikę i medycynę¹⁰. Oznaczało to, że władze radzieckie pomogły ugruntować wysoką pozycję Kim Ir Sena w państwie północnokoreańskim. W ramach podziękowań zjazd partii ogłosił Stalina honorowym przewodniczącym Partii Pracy Korei Północnej¹¹. Pod koniec sierpnia 1945 r. wojska radzieckie zajęły Półwysep Koreański do 38 równoleżnika, zgodnie z ustaleniami ze Stanami Zjednoczonymi. 2 września 1945 r. Japonia podpisała bezwarunkową kapitulację¹².

Uzależnienie KRL-D od ZSRR dotyczyło, jak twierdził Waldemar Jan Dziak, *nieomal wszystkich aspektów życia społecznego, kulturalnego, gospodarczego i ideologicznego*

⁵ D. J. Dallin, *Soviet Russia and the Far East*, London 1949, s. 291–292.

⁶ W. J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 16–17, 23–25.

⁷ D. Wertz, JJ Oh, K. Insung, *DPRK Diplomatic Relations*, The National Committee on North Korea, Washington, DC, August 2016, s. 9, [online] http://www.ncnk.org/sites/default/files/issue-briefs/DPRK_Diplo_Relations_August2016.pdf, 7 XI 2017.

⁸ Na temat roli Moskwy w przygotowaniu konstytucji KRL-D zob. np. A. N. Lankov, *КНДР вчера и сегодня: Неформальная история Северной Кореи*, Москва 2005, s. 52.

⁹ M. Danielewski, *Półwysep Koreański od legendarnych początków do Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej*, [w:] *Transformacja środowiska międzynarodowego i jego wielowymiarowość*, t. 1, red. R. Kordonski et al., Lwów–Olsztyn 2016, s. 308.

¹⁰ M. Danielewski, *System polityczny w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, [w:] *Problemy polityczne i społeczne współczesnej Azji*, red. S. Gardocki, Toruń 2017, s. 181–182.

¹¹ W. J. Dziak, *Kim Ir Sen...*, s. 100.

¹² M. Danielewski, *Półwysep Koreański...*, s. 308.

kraju. Korea Północna miała być w pełni podporządkowana Związkowi Radzieckiemu. Władze KRL-D postanowiły zaakceptować radziecką drogę rozwoju państwa, co jest oceniane przez rosyjskich historyków jako *fakt całkowitego, ślepego i mechanicznego naśladownictwa sowieckiego modelu politycznego we wszystkich najdrobniejszych szczegółach*¹³.

W 1948 r. KRL-D utworzyła Koreańską Armię Ludową (KAL), opierając się na wzorcach radzieckich i chińskich. ZSRR przekazał Koreańczykom z Północy *duże ilości broni przejęte od Japończyków*. Rosjanie uczestniczyli też w budowie *około 15 nowych lotnisk KAL*¹⁴. Jako że do 1949 r. południowa część Półwyspu Koreańskiego była okupowana przez Stany Zjednoczone, Stalin i Kim Ir Sen uznali dozbrojenie KRL-D za gwarancję obrony Północy przed możliwą agresją Amerykanów. Jak pisał Balázs Szalontai, w latach 1946–1948 *radziecki udział w północnokoreańskim eksporcie i imporcie stale przekraczał 90 proc.*¹⁵ W 1949 r. podpisano liczne umowy dotyczące m.in. współpracy w zakresie kultury i gospodarki. Związek Radziecki udzielił także KRL-D pomocy kredytowej w wysokości 212 mln rubli¹⁶.

1.2. Radziecka pomoc w przygotowaniach do wojny koreańskiej

W 1950 r. Kim Ir Sen przeprowadził w Moskwie rozmowy, których przedmiotem były dalsze losy Korei. Chcąc zająć południową część Półwyspu Koreańskiego, miał nadzieję, że Stalin udzieli mu gwarancji wsparcia ze strony wojska radzieckiego. Początkowo kierownictwo radzieckie uważało potencjalną agresję za krok w stronę konfliktu ze Stanami Zjednoczonymi. Stalin zgodził się jednak na dozbrojenie wojsk KRL-D i udzielił dalszej pomocy gospodarczej. Nie zamierzał jednak angażować się w konflikt. KRL-D przekonywała, że po rozpoczęciu działań wojennych reżim Rhee Syng-mana, prezydenta Republiki Korei, zostanie obalony przez lokalnych komunistycznych partyzantów¹⁷.

Po wybuchu wojny koreańskiej premier KRL-D oskarżył o jego spowodowanie Koreańczyków z Południa. Także Moskwa stała na stanowisku, jakoby to Korea Południowa z Syng-manem na czele była stroną odpowiedzialną za wybuch konfliktu. Kim Ir Sen mówił w orędziu: *25 czerwca armia marionetkowego rządu zdrajcy Li Syng Mana rozpoczęła ofensywę na terytorium, położone na północ od 38 równoleżnika. [...] Zdradziecka klika Li Syng Mana chce przekształcić cały kraj w kolonię imperialistów amerykańskich, a z narodu koreańskiego uczynić niewolników. [...] Wojna, do której pro-*

¹³ W. J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 23–24. Zob. F. I. Szabszina, *Korea po drugiej wojnie światowej*, „Nowe Drogi” 1950, nr 3, s. 119–120.

¹⁴ D. J. Dallin, *Soviet Russia and the Far East...*, s. 292.

¹⁵ B. Szalontai, *Kim Il Sung in the Khrushchev Era. Soviet-DPRK Relations and the Roots of North Korean Despotism, 1953–1964*, Washington, DC 2005, s. 22.

¹⁶ K. Kim, *Stosunki Polski z państwami...*, s. 37.

¹⁷ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 70–72; W. J. Dziak, *Kim Ir Sen...*, s. 142–147, 157. Zob. też A. B. Torkunow, *Западоная война: Корейский конфликт 1950–1953 годов*, Москва 2000.

wadzenia zmuszono nas, jest po naszej stronie wojną sprawiedliwą, wojną o zjednoczenie i niezawisłość ojczyzny, o wolność i demokrację¹⁸.

Operacja wojskowa na pierwszym etapie rozwijała się po myśli ZSRR¹⁹. Podczas dalszych działań zajęto całe południe Korei z wyjątkiem terytorium wokół położonego na południu Półwyspu miasta Pusan²⁰. Już 27 czerwca 1950 r. Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych (RB ONZ) podjęła decyzję o interwencji, opowiadając się po stronie Południa. Wtedy to ZSRR nie uznał rządu Republiki Tajwanu Czang Kaj-szeka w Radzie jako *legalnego reprezentanta Chin* i *nie uczestniczył w głosowaniu*. Kyunam Kim pisał, że ZSRR odrzucił decyzję ONZ o pomocy, stwierdzając, że była *bezpodstawna*. W stanowisku rządu radzieckiego zapisano, że rezolucja *przyjęta została 6 głosami przy udziale siódmego – kuomintangowskiego [...] który nie jest prawnie upoważniony do reprezentowania Chin. Tymczasem jednak, zgodnie z Kartą ONZ, dla przyjęcia uchwały Rady Bezpieczeństwa konieczne było otrzymanie 7 głosów, włączając w to pięciu stałych członków Rady Bezpieczeństwa [...]. Wiadomo, że przy uchwaleniu wspomnianej wyżej decyzji nieobecni byli dwaj stali członkowie Rady Bezpieczeństwa – ZSRR i Chiny. Tymczasem, zgodnie z Kartą ONZ, uchwały Rady Bezpieczeństwa w ważnych sprawach mogły być przyjęte tylko pod warunkiem jednogłośnieości wszystkich pięciu stałych członków [...]. Z uwagi na powyższe – jest rzeczą zupełnie oczywistą, że wspomniana decyzja Rady Bezpieczeństwa w sprawie koreańskiej jest pozbawiona mocy prawnej*²¹.

W 1951 r. Seul został odbity przez wojska ONZ²². 27 lipca 1953 r. w miejscowości Panmundżom KRL-D, USA (w imieniu ONZ) i ChRL podpisały rozejm²³. Ustanowiono linię demarkacyjną dzielącą Półwysep Koreański²⁴. Należy podkreślić, że nie zawarto traktatu pokojowego pomiędzy Koreami.

Po zakończeniu wojny koreańskiej radziecko-północnokoreańskie skupiały się na kwestii pomocy gospodarczej. Jak oceniał Kim, Związek Radziecki *udzielił pomocy w wysokości 1 mld rubli przede wszystkim na odbudowę zakładów przemysłu ciężkiego stanowiących podstawę gospodarki narodowej i niezbędnych dla dalszego rozwoju gospodarczego kraju (przemysł stalowy, energetyczny, chemiczny i inne) i związa-*

¹⁸ K. Kim, *Stosunki Polski z państwami...*, s. 41.

¹⁹ A. N. Lankov, „Дипломатия КНДР: искусство выживания” (часть 1) – Случайные заметки Андрея Ланькова, blog Andreja Lankova (Tttkkk) w serwisie LiveJournal, 17 XI 2013, [online] <http://tttkkk.livejournal.com/260214.html> oraz <http://tttkkk.livejournal.com/259914.html>, 13 XI 2017.

²⁰ K. Kubiak, *Korea 50*, Warszawa 1994, s. 9–11.

²¹ K. Kim, *Stosunki Polski z państwami...*, s. 43.

²² K. Kubiak, *Korea...*, s. 44.

²³ Zob. *Układ o rozejmie w Korei (Panmundżom, dnia 27 lipca 1953 r.). Układ między Naczelnym Dowódcą Koreańskiej Armii Ludowej i Dowódcą Chińskich Ochotników Ludowych z jednej strony a Głównodowodzącym Wojsk Narodów Zjednoczonych z drugiej strony, dotyczący rozejmu wojskowego w Korei*, [w:] Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Zbiór dokumentów*, nr 7–8, Warszawa 1953, s. 1427–1476.

²⁴ M. Danielewski, *Półwysep Koreański...*, s. 311.

ną z tym pomoc techniczną (specjaliści, plany itp.)²⁵. Ponadto ZSRR umorzył połowę długu KRL-D²⁶.

1.3. Północnokoreańska polityka równowagi i balansu – wyzwanie dla ZSRR

Śmierć Józefa Stalina w marcu 1953 r. spowodowała konflikt ideologiczny pomiędzy ZSRR a KRL-D. Nikita Chruszczow, następca Stalina, powołał kolegialne kierownictwo Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Podczas jej XX zjazdu Chruszczow wygłosił referat *O kulcie jednostki i jego następstwach* krytykujący Stalina²⁷. Związek Radziecki domagał się zwrotu pożyczek udzielonych na wojnę koreańską. Dodatkowo przemówienie Chruszczowa mogło zachęcić antykimirsenowskich opozycjonistów do walki z władzami w Pjongjangu²⁸. Zmusiło to Kim Ir Sena do izolacji od ZSRR²⁹. W 1955 r., podczas plenum Komitetu Centralnego Partii Pracy Korei, stwierdził on: *Poważna jest tendencja do naśladowania tylko formy w uczeniu się od Związku Radzieckiego. [...] Nie ma takiej potrzeby*³⁰. Według Dziaka dla Kim Ir Sena stary, przyjazny, stalinowski Związek Sowiecki przestał istnieć, a wytoniło się państwo zupełnie nowe. Niby nadal socjalistyczne, ale w jakimś sensie obce, niezrozumiałe i, jak się wkrótce okaże, nawet groźne i nieprzyjemne³¹. Kim Ir Sen postanowił usamodzielnąć się ideologicznie od ZSRR, tworząc ideologię państwową Dżucze³². Nie zmienia to faktu, że północnokoreański model polityczny opierał się na zasadach stalinowskich. Według Pawła Szkudlarka i Nicolasa Leviego *nienaruszalna autarkia gospodarcza (samowystarczalność gospodarcza), kolektywizacja gospodarki, rozwój przemysłu ciężkiego i motywacja ideologiczna miały stanowić podstawę państwa*³³. Dodatkowo Kim Ir Sen uważał, że Chruszczow jest rewizjonistą, renegatem i tchórzem, który unika konfrontacji z amerykańskim imperializmem³⁴.

²⁵ K. Kim, *Stosunki Polski z państwami...*, s. 48.

²⁶ W. J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 28–29.

²⁷ Zob. *O kulcie jednostki i jego następstwach: referat I Sekretarza KC KPZR tow. N. S. Chruszczowa na XX Zjeździe KPZR. Pełny tekst w przekładzie polskim*, Paryż 1956.

²⁸ W. J. Dziak, *Pjongjang. Rok 1956*, Warszawa 2010, s. 21–22.

²⁹ M. Danielewski, *Rola propagandy w umacnianiu systemu władzy w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, praca licencjacka, Politechnika Białostocka, Białystok 2015, s. 32–33.

³⁰ Kim Ir Sen, *O wykorzenieniu dogmatyzmu i formalizmu i ustanowieniu Dżucze w pracy ideologicznej*, przemówienie do pracowników propagandy i agitacji partyjnej wygłoszone 28 grudnia 1955 roku, Maoistowski Projekt Dokumentacyjny, 2012, s. 12, [online] <https://maopd.files.wordpress.com/2012/04/o-wykorzenieniu-dogmatyzmu-i-formalizmu-i-ustanowieniu-dzucze-w-pracy-ideologicznej-1955.pdf>, 16 XI 2017.

³¹ W. J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 27.

³² Dżucze (주체) – doktryna polityczna KRL-D, która zintensyfikowała kult klanu Kimów. Uznano ją za oficjalną w trakcie obrad VI Kongresu Partii Pracy Korei w 1980 r. Tamże, s. 123–132.

³³ P. Szkudlarek, N. Levi, *Wybrane zagadnienia z historii i polityki Korei Północnej*, [w:] *Korea Północna. Poszukując prawdy*, red. N. Levi et al., Warszawa 2012, s. 20.

³⁴ W. J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 51.

W 1955 r. stworzono podwaliny kimirsenowskiej ideologii. Kim Ir Sen nakazał dygnitarzom partyjnym usunąć z państwowych bibliotek prace Karola Marksa i Fryderyka Engelsa. W propagandzie zaprzestano zachwalać ZSRR. Ograniczono nauczanie języka rosyjskiego. Podczas wizyt międzynarodowych Kim Ir Sen unikał rozmów na temat przyszłości Związku Radzieckiego i współpracy na rzecz polepszenia stosunków radziecko-północnokoreańskich. Mimo złych relacji obie strony podpisały w 1956 r. porozumienie o pokojowym wykorzystaniu energii jądrowej. ZSRR zobowiązał się szkolić Koreańczyków z Północy w tej dziedzinie³⁵.

Początek rozłamu radziecko-chińskiego w 1960 r. był decydujący dla polityki zagranicznej KRL-D. W trakcie sporu Kim Ir Sen prowadził politykę zagraniczną opartą na *manewrowaniu* pomiędzy oboma socjalistycznymi sąsiadami³⁶. Taktyka Kim Ir Sena była kluczowa w stosunkach Moskwa-Pjongjang. 6 lipca 1961 r. KRL-D podpisała z ZSRR *Układ o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej* na okres 10 lat, niedługo przed zawarciem podobnego układu z ChRL. Jego głównym postanowieniem było zapewnienie pomocy wojskowej w razie wybuchu wojny³⁷. Jak zauważono powyżej, że wczesnych latach 60. stosunki radziecko-północnokoreańskie zaczęły się pogarszać. Kim Ir Sen urządził czystki w administracji i armii KRL-D, usuwając ze stanowisk funkcjonariuszy pochodzących z ZSRR oraz osoby podejrzane o *nadmierną sympatię* dla Moskwy. Zmuszono Koreańczyków studiujących w ZSRR do powrotu do KRL-D. W prasie północnokoreańskiej regularnie pojawiały się negatywne artykuły na temat Związku Radzieckiego³⁸.

Chruszczow skrytykował pierwszy plan pięcioletni KRL-D, twierdząc, że nie jest on oparty na *ekonomicznej podstawie*. Chruszczow podważał plany gospodarcze Korei Północnej, gdyż nie sprzyjały rozwojowi współpracy radziecko-północnokoreańskiej i nie opierały się w pełni na założeniach komunistycznych. Jednakże Związek Radziecki przeznaczył 500 mln rubli na *pomoc techniczną* dla Korei Północnej, którą Pjongjang miał później spłacić, eksportując swoje towary do ZSRR³⁹. Mimo to współpraca gospodarczo-handlowa doznała załamania w związku z przyjęciem przez Kim Ir Sena chińskiego modelu rozwoju gospodarczego, opartego na izolacji i militaryzacji. Władze w Pjongjangu nakazały zlikwidować wszelkie ślady po sowietach w historii państwa. Według Dziaka stosunki ZSRR-KRL-D *były tak złe, że strona koreańska nie zgodziła się nawet na zorganizowanie w Pjongjangu wielkiej wystawy osiągnięć gospodarczych ZSRR, a w trakcie dwustronnych rokowań gospodarczo-handlowych odmówiła podpisania komunikatu*, który stanowił, że *rozmowy przebiegały w duchu przyjaźni i wzajem-*

³⁵ Tamże, s. 47, 52, 65; A. N. Lankov, *From Stalin to Kim Il Song: The Formation of North Korea, 1945–1960*, New Brunswick 2002, s. 59; W. C. Clemens Jr., *North Korea's Quest for Nuclear Weapons. New Historical Evidence*, „Journal of East Asian Studies” 2010, vol. 10, nr 1, s. 129.

³⁶ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 92.

³⁷ K. Kim, *Stosunki Polski z państwami...*, s. 59.

³⁸ A. N. Lankov, „Дипломатия КНДР: искусство выживания”...

³⁹ B. Szalontai, *Kim Il Sung...*, s. 137–138.

nego rozumienia⁴⁰. Kim Ir Sen, w obliczu narastającego rozłamu radziecko-chińskiego w 1960 r., postanowił prowadzić wobec Pekinu i Moskwy politykę zagraniczną opartą na balansie i równowadze.

14 października 1964 r., po odsunięciu Nikity Chruszczowa od władzy, przywódcą Związku Radzieckiego został Leonid Breżniew. Media północnokoreańskie poinformowały o zmianach w ZSRR: *Chruszczow zwolniony ze stanowiska*⁴¹. Mimo niechęci do ZSRR Kim Ir Sen obawiał się zwrotu Chin ku KRL-D. Chiny po rozpoczęciu rewolucji kulturalnej w 1966 r. w opinii Pjongjangu mogły stać się niebezpieczne. Zakładano, że ChRL nie zapewni takiej pomocy wojskowej i gospodarczej jak ZSRR. W związku z powyższym reżim północnokoreański rozpoczął pracę nad poprawą stosunków z Moskwą, przy czym należy podkreślić, że ZSRR był postrzegany przez KRL-D jedynie jako źródło pomocy gospodarczej. Breżniew, w odróżnieniu do Chruszczowa, zaczął prowadzić aktywną politykę wobec Korei Północnej. Poprawa stosunków ZSRR–KRL-D miała ogromne znaczenie dla obu stron. Dzięki pozytywnym relacjom Breżniew miał pewność, że Kim Ir Sen nie będzie się przyczyniał do rozłamu radziecko-chińskiego⁴². Ponadto Korea Północna w opinii sowietów była państwem strategicznym, przydatnym w przypadku ewentualnego starcia z ChRL⁴³. KRL-D natomiast, obawiając się recesji gospodarczej oraz wzrostu pozycji Republiki Korei w rywalizacji koreańskiej, mogła liczyć na pomoc finansową i wojskową Związku Radzieckiego⁴⁴. Moskwa udzieliła zezwolenia na coroczne wysyłanie 15 tys. Koreańczyków z Północy do pracy w regionie rosyjskiego Dalekiego Wschodu⁴⁵. Najistotniejszym dla KRL-D aspektem pozytywnych stosunków radziecko-północnokoreańskich było *wznowienie przez ZSRR pomocy gospodarczej*⁴⁶. Władze radzieckie dostarczyły reżimowi technologię, dzięki której możliwe stało się uruchomienie koreańskiego programu nuklearnego⁴⁷.

Pomimo wzajemnych współzależności geopolitycznych i chwilowej poprawy stosunków między Moskwą i Pjongjangiem brakowało *sympatii*. W oczach elit północnokoreańskich ZSRR był *niebezpiecznym, dekadentckim i rewizjonistycznym miejscem*. Dla rządu i społeczeństwa radzieckiego KRL-D była natomiast krajem *kultu jednostki, nacjonalizmu i nieefektywnej gospodarki*⁴⁸.

⁴⁰ W. J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 52–53, 56.

⁴¹ Tamże, s. 66.

⁴² Tamże, s. 66–76. Zob. szerzej L. M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split. Cold War in the Communist World*, Princeton 2008.

⁴³ J. M. Ha, *Soviet Perceptions of North Korea*, [w:] *The Soviet Union and East Asia in the 1980s*, red. J. K. Park, J. M. Ha, Seoul 1983, s. 51.

⁴⁴ W. J. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzielo...*, s. 273–275.

⁴⁵ T. Farrell, *Kim will Dance to His Own Tune*, Asia Times, 24 VIII 2012, [online] <http://www.atimes.com/atimes/Korea/NH24Dg01.html>, 23 VI 2017.

⁴⁶ W. J. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzielo...*, s. 275.

⁴⁷ A. H. Cordesman, A. Hess, *The Evolving Military Balance in the Korean Peninsula and Northeast Asia*, Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C. 2013, s. 55–58, 95–96.

⁴⁸ A. N. Lankov, *Soviet-DPRK Relations: Purges, Power, and Dissent in North Korea's Formative Years*, Sino-NK, 29 III 2013, [online] <http://sinonk.com/2013/03/29/lankov-on-ussr-dprk-50s-60s>, 17 XI 2017.

Po śmierci Leonida Breżniewa w 1982 r. władzę w ZSRR objął Jurij Andropow. Jak twierdził Adrian Buzo, dążył on do ocieplenia stosunków z KRL-D, m.in. z powodu poprawy relacji na linii ChRL–USA i międzynarodowej nagonki na rząd radziecki w związku z podejrzeniami zestrzelenia przez Sowietów południowokoreańskiego samolotu linii Korean Air w 1983 r.⁴⁹ Pjongjang był celem strategicznym Moskwy, która swoją obecnością na północy Półwyspu chciała powstrzymać działania dyplomatyczne Amerykanów w Chinach. Związek Radziecki w ramach intensyfikacji relacji z Koreą Północną zrezygnował z udziału w spotkaniu Unii Międzyparlamentarnej zorganizowanym przez Koreę Południową. Moskwa konsekwentnie nazywała Koreę Południową *niebezpieczną marionetką* Stanów Zjednoczonych i *zagrożeniem dla pokoju* w regionie Azji Północno-Wschodniej⁵⁰. Z kolei Andropow oświadczył, że jeżeli stosunki północnokoreańsko-chińskie są *bardzo dobre*, to ZSRR będzie dążyć do *bardzo dobrych* relacji z KRL-D. Pominął również krytykę podejścia ideologicznego Kim Ir Sena: *Dopóki jesteś antyimperialistą, będziemy cię popierać!*⁵¹.

Media północnokoreańskie w 1983 r. głosiły, że Andropow jest *bliskim przyjacielem* Korei Północnej, którego wysiłki przyczyniły się do poprawy stosunków ZSRR–KRL-D⁵². Rok później w Moskwie gościł Kim Ir Sen. Widział on w rozmowach z radzieckimi przedstawicielami szansę na uzyskanie gospodarczego i militarnego wsparcia. W 1984 r. delegacja Związku Radzieckiego zgodziła się na dostarczenie do Korei Północnej *zaawansowanych systemów uzbrojenia*, w tym myśliwców MiG-23, czołgów T-72 i helikopterów bojowych⁵³. Ponadto odnotowano wzrost wymiany handlowej między dwoma stronami, który utrzymywał się do końca lat 80. XX w.⁵⁴

Związek Radziecki po 1985 r., pod kierownictwem Michaiła Gorbaczowa, zmienił kierunki polityki zagranicznej. Początkowo Gorbaczow wyrażał postawę propółnocnokoreańską i udzielił pełnego poparcia władzom KRL-D. Mówił o Kim Ir Senie jako o *prominentnym i doświadczonym przywódcy międzynarodowej klasy robotniczej i ruchu komunistycznego*⁵⁵. W październiku 1986 r. Kim Ir Sen gościł w Moskwie, gdzie uczczono 25. rocznicę podpisania traktatu o przyjaźni i współpracy. Obie strony wyraziły gotowość do kontynuowania współpracy⁵⁶. Sprzęt wojskowy był dostarczany do 1989 r. Stosunki radziecko-północnokoreańskie stanęły pod znakiem zapytania w związku z wprowadzeniem przez Gorbaczowa polityki *perestrojki* i *glasnosti*.

⁴⁹ A. Buzo, *The Guerilla Dynasty: Politics and Leadership in North Korea*, Boulder 1999, s. 126–128.

⁵⁰ K. Hakjoo, *Korea's Relations with Her Neighbours in a Changing World*, New Jersey 1993, s. 322.

⁵¹ *Cable from Hao Deqing*, 'Comrade Hao Deqing Reports on the Contents of the Conversation from his Meeting with Premier Kim', February 19, 1963, tłum. C. Lu, s. 3, Wilson Center Digital Archive, [online] <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119057.pdf?v=d41d8cd98f00b204e9800998ecf8427e>, 17 XI 2017.

⁵² Y. Kim, *North Korean Foreign Policy: Security Dilemma and Succession*, Lanham 2014, s. 61.

⁵³ K. Hakjoo, *Korea's Relations with Her Neighbours...*, s. 326.

⁵⁴ N. Eberstadt, *Policy and Economic Performance in Divided Korea During the Cold War Era: 1945–91*, Washington, D.C. 2010, s. 91.

⁵⁵ Y. Kim, *North Korean Foreign Policy...*, s. 68–69.

⁵⁶ A. Buzo, *The Guerilla Dynasty...*, s. 156.

Jego doradcy odradzali rozmawiać z Kim Ir Senem i składać wizyty w Pjongjangu⁵⁷. Z początkiem 1991 r. ZSRR wprowadził rozliczenia z KRL-D w walutach wymiennalnych⁵⁸. Miało to niekorzystny rezultat dla gospodarki północnokoreańskiej, o czym będzie mowa w następnej części artykułu. W związku z pogorszeniem relacji, procesem transformacji ustrojowej ZSRR i zaprzestaniem wsparcia finansowego KRL-D Kim Ir Sen postanowił skupić się na kontaktach z władzami chińskimi. Po rozpadzie Związku Radzieckiego nowe władze rosyjskie pod przewodnictwem Borysa Jelcyna przestały wspierać finansowo Koreę Północną. Współpracowały natomiast z Koreą Południową, z którą nawiązały stosunki dyplomatyczne w 1990 r.⁵⁹

2. STOSUNKI FEDERACJI ROSYJSKIEJ Z KOREAŃSKĄ REPUBLIKĄ LUDOWO-DEMOKRATYCZNĄ PO ZAKOŃCZENIU ZIMNEJ WOJNY

2.1. Zamrożenie stosunków z Pjongjaniem – relacje najgorsze w historii

W 1991 r. powstała FR. Z powodu zainteresowania zjednoczeniem Półwyspu Koreańskiego władze rosyjskie postanowiły uchylić główny punkt traktatu o przyjaźni i wzajemnej współpracy z 1961 r., który przyznawał Korei Północnej gwarancję pomocy wojskowej, udzielonej *bez wahania*, w przypadku wybuchu wojny⁶⁰. Ponadto w 1996 r. doszło do wstrzymania kontaktów z KRL-D. Korea Północna groziła nawet FR atakiem⁶¹. Kim Dzong Il nazywał rosyjskiego przywódcę *współczesnym rewizjonistą*, który doprowadził socjalizm do *degeneracji i upadku*⁶². KRL-D była najbardziej uszkodzona w wyniku zamrożenia stosunków z Rosją. Po zaprzestaniu pomocy finansowej z czasów ZSRR oraz ze względu na klęski żywiołowe i nieskuteczną politykę rolną Koreę Północną zaczął wyniszczać głód⁶³. Kim Dzong Il był zmuszony prosić o pomoc na arenie międzynarodowej. W tym czasie w kraju z głodu zmarło od 600 tys. do miliona osób⁶⁴.

Mocarstwa zaangażowane w rozwój sytuacji na Półwyspie Koreańskim nie po-

⁵⁷ Tamże, s. 157.

⁵⁸ A. Bober, *Korea – moskiewskie rozterki i interesy*, Portal Spraw Zagranicznych, 1 VII 2008, [online] <http://www.psz.pl/124-polityka/andrzej-bober-korea-moskiewskie-rozterki-i-interesy>, 17 XI 2017.

⁵⁹ Tamże; A. N. Lankov, „Дипломатия КНДР: искусство выживания”...

⁶⁰ S. H. Yang, W. Kim, Y. Kim, *Russo-North Korean Relations in the 2000s: Moscow's Continuing Search for Regional Influence*, „Asian Survey” 2004, vol. 44, nr 6, s. 796, [online] <https://doi.org/10.1525/as.2004.44.6.794>.

⁶¹ B.-S. Shin, *Post-Cold War Russian Foreign Policy and the Korean Peninsula*, [w:] *Russia and East Asia. Informal and Gradual Integration*, red. T. Akaha, A. Vassilieva, New York–London 2014, s. 132.

⁶² H. Smith, *North Korea. Markets and Military Rule*, Cambridge 2015, s. 189.

⁶³ B. R. Myers, *Najczystsza rasa. Propaganda Korei Północnej*, przeł. B. Hlebowicz, Warszawa 2011, s. 46.

⁶⁴ M. Danielewski, *Problematyka praw człowieka w Korei Północnej*, [w:] *Procesy migracyjne we współczesnym świecie: wyzwania dla społeczności międzynarodowej*, t. 2, red. R. Kordonski, O. Kordonska, Ł. Muszyński, Lwów–Olsztyn 2016, s. 79.

strzeżały FR jako ważnego partnera w regionie. Rosję wykluczono z rozmów czterostronnych i udziału w Organizacji Rozwoju Energii na Półwyspie Koreańskim (Korean Peninsula Energy Development Organization, KEDO)⁶⁵.

Mimo wcześniejszego znacznego zaangażowania w relacje z Koreą Północną w połowie lat 90. XX w. FR doszła do wniosku, że należy dążyć do stabilnych stosunków z obiema Koreami w celu odzyskania aktywnego oddziaływania na Półwyspie Koreańskim⁶⁶. Moskwa obawiała się poszerzenia wpływów amerykańskich oraz drugiej wojny koreańskiej, która mogłaby zagrozić rosyjskiemu Dalekiemu Wschodowi⁶⁷.

2.2. Aktywizacja polityki zagranicznej FR wobec KRL-D

W 2000 r. nowo wybrany prezydent FR Władimir Putin odwiedził Koreę Północną. Spotkanie z Kim Dzong Ilem doprowadziło do zakończenia impasu na linii Moskwa–Pjongjang. Rosja w ten sposób zasygnalizowała pozostałym państwom, że zamierza być decydującym mocarstwem w sprawach Półwyspu Koreańskiego. W tym samym roku podpisano *Umowę o przyjaźni, dobrosąsiedzkich stosunkach i współpracy między Federacją Rosyjską a Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną*, co było dowodem na to, że Putin, w odróżnieniu do Jelcyna, będzie dążyć do budowy pozytywnych relacji rosyjsko-północnokoreańskich⁶⁸. Pjongjang poparł działania rosyjskie w Czeczenii. W 2001 r. doszło do wizyty Kim Dzong Ila w Moskwie. Zaproponował wówczas budowę połączeń kolejowych łączących Rosję, KRL-D i Republikę Korei. Innym rezultatem spotkania było przyjęcie tzw. deklaracji moskiewskiej. Dokument stanowił, że oba kraje zgadzają się zapobiegać wojnie i *szanować wzajemną suwerenność*⁶⁹. W tym samym roku Putin i Kim Dzong Il spotkali się kolejny raz podczas szczytu rosyjsko-koreańskiego we Władywostoku⁷⁰. Kolejnym krokiem ku zbliżeniu między Rosją i Koreą Północną było zbudowanie w 2003 r. kościoła prawosławnego w Pjongjangu⁷¹. Na początku XXI w. rozwijano współpracę gospodarczą m.in. w zakresie prowadzenia przedsiębiorstw. W Rosji, zwłaszcza w regionie rosyjskiego Dalekiego Wschodu, *działało kilka przedsiębiorstw z północnokoreańskim kapitałem*.

⁶⁵ G. Toloraya, *Russian Policy in Korea in a Time of Change*, „Korean Journal of Defense Analysis” 2009, vol. 21, nr 1, s. 74.

⁶⁶ Zob. np. S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006, s. 317.

⁶⁷ S.-H. Joo, *Russia's Policy on Nuclear Proliferation and National Unification on the Korean Peninsula*, „Pacific Focus” 2014, vol. 29, nr 2, s. 171–172, [online] <https://doi.org/10.1111/pafo.12031>.

⁶⁸ Zob. np. S.-H. Joo, *The New Friendship Treaty between Moscow and Pyongyang*, „Comparative Strategy” 2001, vol. 20, nr 5, s. 469–472.

⁶⁹ N. Levi, *Rosyjska polityka wobec Koreańskiej Republiki Ludowej*, Centrum Studiów Polska-Azja, 5 VII 2011, [online] <http://www.polska-azja.pl/n-levi-rosyjska-polityka-wobec-koreańskiej-republiki-ludowej>, 18 XI 2017.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże.

Szacuje się, że w Rosji pracowało wówczas ponad 15 tys. północnokoreańskich specjalistów⁷².

KRL-D w 2003 r. wycofała się z *Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej*, co potępiły Stany Zjednoczone. Putin postanowił działać na rzecz załagodzenia sporu i okazało się to sporym sukcesem, ponieważ FR stała się państwem uczestniczącym w rozmowach sześciostronnych (*six-party talks*)⁷³. Miały one służyć znalezieniu pokojowego rozwiązania problemu północnokoreańskiego programu jądrowego⁷⁴. Uczestnictwo w nich Rosja postrzegała jako szansę na *podniesienie prestiżu* na scenie międzynarodowej⁷⁵. Według Oskara Pietrewicza *obecność Rosji w rozmowach była pozytywnie oceniana przez północnokoreańskie władze*⁷⁶. Dzięki rozmowom FR mogła *wyrażać długoterminową strategię zaangażowania w Azji Południowo-Wschodniej*. Ponadto była to szansa na pośredniczenie w rozwiązaniu sporów na linii Pjongjang–Waszyngton oraz Pjongjang–Seul⁷⁷.

Ważnym dla Moskwy celem uczestnictwa w rozmowach sześciostronnych było niedoprowadzenie do zjednoczenia Półwyspu Koreańskiego. Według Roberta Jakimowicza *Rosja nie chce zjednoczonej Korei z 70 milionami ludności (...) z amerykańskimi wojskami na jej terytorium*⁷⁸. Gdyby zjednoczenie nastąpiło, Rosja zmagalaby się z problemem migracyjnym na rosyjskim Dalekim Wschodzie. Putin podkreślał, że unifikacja Korei powinna być *pokojowa i dobrowolna* oraz przeprowadzona bez udziału innych stron⁷⁹. Zdaniem Andrzeja Bobera zjednoczenie Półwyspu Koreańskiego *może okazać się z kolei bardzo korzystne dla Rosji*. Bober pisał:

*Na krótką metę efektem ożywienia dawnych sowiecko-północnokoreańskich fabryk byłoby stworzenie rynku dla rosyjskich dostaw materiałów i części zapasowych do nich. Rosja zainteresowana jest problemem unifikacji Korei, także z tego powodu, że nie chce dominacji żadnego innego państwa, a szczególnie Chin lub Japonii na Półwyspie Koreańskim. Zależy jej głównie na własnej kontroli Półwyspu, ponieważ jest to potencjalna baza ataku na Rosję ze strony Japonii. Moskwa jest skłonna popierać proces zjednoczeniowy Korei tak długo, jak długo ta pozostawałaby przyjaźnie lub chociaż neutralnie nastawiona wobec Rosji. Widzi w Korei potencjalny środek równoważenia zagrożenia ze strony Japonii i Chin*⁸⁰.

⁷² R. Jakimowicz, *Azja Północno-Wschodnia w polityce zagranicznej Rosji w pierwszych latach XXI wieku*, [w:] *Rosja, Chiny, Japonia w polityce globalnej. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej w Wyższej Szkole Handlowej im. Króla Stefana Batorego w Piotrkowie Trybunalskim dnia 30 października 2007 r.*, Piotrków Trybunalski 2007, s. 190–191.

⁷³ R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 231.

⁷⁴ Zob. np. P. Paćuła, *Perspektywy rozwiązania problemu północnokoreańskiego programu jądrowego*, „Pułaski Policy Papers/Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego”, 12 IX 2017, [online] <https://pulaski.pl/perspektywy-rozwiazania-problemu-polnocnokoreańskiego-programu-jadrowego>, 7 IV 2018.

⁷⁵ R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 247.

⁷⁶ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 210.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 247.

⁷⁹ S.-H. Joo, *Russia's Policy on Nuclear Proliferation...*, s. 181–182.

⁸⁰ A. Bober, *Korea – moskiewskie rozterki i interesy...*

Zjednoczona Korea mogłaby przyczynić się do stabilizacji w regionie Azji Północno-Wschodniej, mogłaby jednak również spowodować *gwaltowną remilitaryzację* Japonii, czego *najbardziej obawia się* Moskwa. Ponadto, jeżeli Korea wołałaby sprzymierzyć się z Chinami, Japonią i Stanami Zjednoczonymi, oznaczałoby to katastrofę dla rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Bober oceniał, że Moskwa pozytywnie odebrałaby *nowego gracza w postaci zjednoczonej Korei*, stosującego *politykę neutralności i przyjaźnie ustosunkowanego wobec Rosji, a nie będącego swoistą trampoliną dla agresji innych mocarstw*⁸¹.

Oświadczenie Korei Północnej z 2005 r. o posiadaniu broni jądrowej skłoniło Stany Zjednoczone do zamrożenia aktywów KRL-D w wysokości 24 mln USD w Banco Delta Asia w Makau. W związku z tym Kim Dzong Il wycofał się z rozmów sześciop stronnych. Ogłosił powrót do nich po roku, z powodu odmrożenia północnokoreańskich aktywów przez Stany Zjednoczone na prośbę Federacji Rosyjskiej, która chciała załagodzić sytuację i nie doprowadzić do wstrzymania negocjacji⁸². Ponadto w ramach zobowiązań gospodarczych ustalonych podczas rozmów Rosja przekazała m.in. 50 ton paliwa płynnego i urządzenia energetyczne służące wsparciu północnokoreańskich elektrowni⁸³. Rosyjska polityka „łagodzenia” Korei Północnej okazała się dyplomatycznym sukcesem. Według Michaela Stuermera postawa Rosji bywa uznawana za wzór *do naśladowania w przyszłości*⁸⁴.

Stosunki Rosja–KRL-D w 2009 r. stały pod znakiem zapytania po północnokoreańskim teście broni jądrowej. Rosja, obawiając się, że Korea Północna może doprowadzić do wojny nuklearnej, dołączyła do grona państw potępiających jej działania. Ponadto w ramach prac RB ONZ Moskwa poparła projekt rezolucji dotyczący zaostrzenia sankcji międzynarodowych wobec KRL-D⁸⁵. Był to przełomowy moment, ponieważ Rosja po raz pierwszy wyraziła tak stanowczą krytykę wobec reżimu. Zaniepokojenie FR było uzasadnione w związku z możliwym zagrożeniem dla bezpieczeństwa obszarów rosyjskiego Dalekiego Wschodu graniczących z Koreą Północną. Problem nuklearny Korei Północnej jest zagrożeniem także dla stabilności Azji Północno-Wschodniej. W związku z powyższym Moskwa krytykuje działania reżimu i wzmacnia współpracę gospodarczą z KRL-D w celu nakłonienia władz północnokoreańskich do odejścia od broni jądrowej.

Jak pisał Jakimowicz, *poprawie wzajemnych stosunków nie sprzyjały* incydenty takie jak prowokacje rakietowe z 2008 r. czy też zatopienie południowokoreańskiej korywety Cheonan i ostrzelanie wyspy Yeonpyeong w 2010 r.⁸⁶ Niewiele później Stany Zjednoczone wraz z Koreą Południową rozpoczęły wspólne coroczne manewry woj-

⁸¹ Tamże.

⁸² R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 240.

⁸³ Tamże, s. 242.

⁸⁴ M. Stuermer, *Putin i odrodzenie Rosji*, przeł. B. Madejski, Wrocław 2008, s. 184.

⁸⁵ R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 248–249.

⁸⁶ Tamże, s. 231. Zob. też A. H. Cordesman, A. Hess, *The Evolving Military Balance in the Korean Peninsula...*, s. 55.

skowe na terenie Półwyspu Koreańskiego. Ćwiczenia skrytykowała Moskwa, ponieważ mogły one przyczynić się do *wzrostu napięcia* na Półwyspie. Nie chciała konfliktu *przy jej dalekowschodnich granicach* i obawiała się, że mógłby on zagrozić jej gospodarczym interesom⁸⁷.

Moskwa postanowiła zaktywizować swoją politykę zagraniczną na terenie Półwyspu Koreańskiego w celu zmniejszenia napięcia w regionie. W 2011 r. dążyła do zmiany polityki zagranicznej wobec Korei Północnej, co miało służyć wzmocnieniu współpracy gospodarczej i politycznej. Na Syberii doszło do spotkania Kim Dzong Ila z Miedwiediewem. Tematem rozmów były długi KRL-D z czasów radzieckich i propozycja budowy gazociągu transkoreańskiego⁸⁸. Tę ostatnią skrytykowały Chiny, które postrzegały Koreę Północną jako chcącą uniezależnić się od ChRL. Rosja natomiast zademonstrowała, że jeżeli pojawią się napięcia na linii Pjongjang–Pekin, to KRL-D będzie mogła liczyć na rosyjską pomoc.

Rosja, po objęciu władzy w KRL-D przez Kim Dzong Una, wyraźnie dąży do ocieplenia stosunków północnokoreańsko-rosyjskich. W 2017 r. Korea Północna ogłosiła, że uznaje Krym za część Federacji Rosyjskiej⁸⁹. Rosja natomiast zagłosowała przeciwko rezolucjom ONZ dotyczącym nieprzestrzegania praw człowieka w KRL-D i postawienia Kim Dzong Una przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym w Hadze⁹⁰. Niedługo po wydarzeniach na Ukrainie, w czerwcu 2014 r., Kim wysłał Putinowi depezę gratulacyjną. Zadeklarował w niej chęć utrzymania obopólnej przyjaźni i stwierdził, że FR pod przewodnictwem Putina *poczyniła wielkie postępy*⁹¹. W tym samym roku Rosja zdecydowała ostatecznie o anulowaniu zdecydowanej większości długu Korei Północnej z czasów Związku Radzieckiego (10 z 11 mld USD)⁹². Ponadto regularnie dochodzi do rozmów na wyższym szczeblu w sprawach takich jak modernizacja północnokoreańskiej sieci kolejowej i wydobywanie surowców północnokoreańskich. Planowane jest zwiększenie wspólnych obrotów handlowych do wysokości 1 mld USD do 2020 r.⁹³ Dodatkowo Rosja sprowadziła kolejnych migrantów zarobkowych z KRL-D⁹⁴.

⁸⁷ R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 252.

⁸⁸ Tamże, s. 232. Zob. N. Levi, O. Pietrewicz, *Gazociąg transkoreański – kolejna gra Kim Dzong Ila?*, Centrum Studiów Polska-Azja, 3 X 2011, [online] <http://www.polska-azja.pl/gazociag-transkoreański-%E2%80%93-kolejna-gra-kim-dzong-ila>, 18 XI 2017.

⁸⁹ *Korea Północna uznała Krym za rosyjski*, Sputnik Polska, 12 X 2017, [online] <https://pl.sputniknews.com/swiat/201710126468944-Sputnik-Polska-Korea-Polnocna-uznala-Krym-za-rosyjski>, 18 XI 2017.

⁹⁰ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 214. Zob. też Y. Whan-woo, *“Kim Jong-un Must be Taken to International Criminal Court”*, „The Korea Times”, 22 II 2017, [online] http://www.korea-times.co.kr/www/news/nation/2017/02/103_224497.html, 18 XI 2017.

⁹¹ *Ким Чен Ын выразил восхищение Путиным*, Lenta.ru, 12 VI 2014, [online] <https://lenta.ru/news/2014/06/12/northkorea>, 18 XI 2017.

⁹² H. Smith, *North Korea. Markets and Military Rule...*, s. 310.

⁹³ L. Zakharova, *Russia-North Korea Economic Relations*, „Joint U.S.-Korea Academic Studies” 2016, vol. 27, s. 214.

⁹⁴ S. Golunov, *Russia’s Korean Policy since 2012: New Hopes, Achievements and Disappointments*, The Asan Forum, [online] <http://www.theasanforum.org/russias-korean-policy-since-2012-new-hopes-achievements-and-disappointments>, 18 XI 2017.

Zdaniem Oskara Pietrewicza Korea Północna wykazuje zainteresowanie Rosją z kilku powodów:

- usunięcie z kręgu władzy Jang Song-Thaeka, wuja Kim Dzong Una, z powodu rzekomej korupcji, zostało źle odebrane przez ChRL i spowodowało ochłodzenie relacji chińsko-północnokoreańskich. Song-Thaek miał bliskie kontakty z Chinami;
- polityka zagraniczna KRL-D jest ukierunkowana na *pozyskanie nowych partnerów*. Rosja jest atrakcyjnym partnerem *ze względu m.in. na bliskość geograficzną, stałe członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa ONZ i zaangażowanie w rozmowy sześciostronne*;
- Rosja jest atrakcyjnym partnerem gospodarczym, o czym świadczą *deklaracje pogłębienia współpracy gospodarczej, w tym przede wszystkim znacznych inwestycji rosyjskich w Korei Północnej*;
- Korea Północna dostrzega funkcję, jaką Rosja może pełnić w relacjach z innymi istotnymi aktorami: *zaangażowanie Rosji w Korei Północnej może być wykorzystane przez Moskwę jako „karta przetargowa” w relacjach z innymi państwami, zwłaszcza USA i Chinami*⁹⁵.

Obie strony ogłosiły rok 2015 *rokiem przyjaźni*⁹⁶. Krótco później Kim Dzong Un miał pojawić się na Dniu Zwycięstwa, czyli uroczystości zakończenia II wojny światowej w Moskwie, ostatecznie jednak do tego nie doszło⁹⁷. Spekulowano, że przez brak obecności Kima na tak ważnej uroczystości dojdzie do pogorszenia relacji między oboma stronami. Wcześniej ambasador FR w Pjongjangu Alexander Matsegora zapewniał jednak, że dialog Putin–Kim Dzong Un prowadzony jest regularnie⁹⁸. W mediach zaczęły pojawiać się informacje o tym, że Kim Dzong Un jest jednym z największych sojuszników Putina⁹⁹.

Mimo ocieplenia stosunków na linii Moskwa–Pjongjang Rosja krytykowała przeprowadzane przez Koreę Północną próby jądrowe i raketowe. Kiedy w 2016 r. Korea

⁹⁵ O. Pietrewicz, *Perspektywy stosunków Rosji z Koreą Północną w 2015 roku*, Centrum Studiów Polska-Azja, 16 II 2015, [online] <http://www.polska-azja.pl/o-pietrewicz-perspektywy-stosunkow-rosji-z-korea-polnocna-w-2015-roku>, 19 XI 2017.

⁹⁶ A. Withnall, *Russia and North Korea Declare New Alliance and 2015 as a “Year of Friendship”*, „The Independent”, 11 III 2015, [online] <http://www.independent.co.uk/news/world/asia/russia-and-north-korea-declare-new-alliance-and-2015-as-a-year-of-friendship-10100719.html>, 19 XI 2017.

⁹⁷ *Kremlin: North Korea’s Kim Jong Un Will Not Attend Victory Day Parade*, „The Moscow Times”, 30 IV 2015, [online] <https://themoscowtimes.com/news/kremlin-north-koreas-kim-jong-un-will-not-attend-victory-day-parade-46241>, 19 XI 2017.

⁹⁸ *Kim Jong Un and Putin ‘Regularly’ Exchange Messages*, NK News, 13 II 2015, [online] <https://www.nknews.org/2015/02/kim-jong-un-and-putin-regularly-exchange-messages>, 19 XI 2017.

⁹⁹ Zob. np. R. Oliphant, *Why Putin Remains Kim Jong-un’s Best Friend Despite Victory Day Snub*, „The Telegraph”, 1 V 2015, [online] <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/northkorea/11576405/Why-Putin-remains-Kim-Jong-uns-best-friend-despite-Victory-Day-snob.html>, 19 XI 2017.

Północna ogłosiła udany test bomby wodorowej¹⁰⁰, FR potępiła jej działania¹⁰¹. Należy dodać, że Rosja, chcąc podkreślić swoje znaczenie na Półwyspie Koreańskim, *przeciągała dyskusję na forum Rady Bezpieczeństwa ONZ w sprawie przyjęcia rezolucji przeciwko KRL-D*¹⁰². Wyraznym znakiem polepszenia relacji rosyjsko-północnokoreańskich jest tworzenie inicjatyw naukowych. Organizowane są stypendia na studia w Rosji dla młodych Koreańczyków z Północy¹⁰³. Zdaniem Artjoma Łukina północnokoreańscy studenci uczą się na uczelniach w Chabarowsku, Władywostoku i Moskwie. Większość z nich to dzieci dyplomatów i biznesmenów z KRL-D¹⁰⁴. W kontekście rozmów z Koreą Północną FR będzie stanowić przeciwwagę wobec wpływów chińskich. Dzięki zaangażowaniu w kwestie północnokoreańskie wzrośnie znaczenie Rosji w Azji Północno-Wschodniej. Dobre stosunki z Pjongjangiem zwiększą również współpracę Rosji z Seulem. Rosja stara się jednocześnie nie zaniedbywać stosunków z Republiką Korei.

Należy podkreślić, że Korea Północna jest silnie uzależniona gospodarczo i politycznie od Chin. Dlatego też Rosja może okazać się dobrym alternatywnym partnerem w przypadku napiętych relacji KRL-D z ChRL. W ramach rozwoju gospodarczego Korei Północnej Kim Dzong Un skupił się na *rozwijaniu specjalnych regionów handlowo-administracyjnych i promowaniu turystyki zagranicznej*. W tym celu powołano nową wersję Biura Rozwoju Gospodarczego Państwa pod nadzorem Komisji do spraw Rozwoju Gospodarczego Państwa, zarządzającą *wszystkimi specjalnymi regionami gospodarczymi*¹⁰⁵. W 2007 r. Siergiej Ławrow, minister spraw zagranicznych FR, informował, że Moskwa posiada pomysł rozwoju Dalekiego Wschodu. Postanowiono pomóc w rozbudowaniu północnokoreańskiej Wolnej Strefy Handlowej i Gospodarczej w Rasõn. Miasto to miało pełnić funkcję *składu logistycznego i eksportującego portu*. Planowano *połączenie miasta z Koleją Transsyberyjską i rurociągami z Rosji*. Rozbudowa linii kolejowych umożliwiłaby *przewóz 5 mln ton towarów rocznie*. Ponadto planowa-

¹⁰⁰ M. Danielewski, *Korea Północna: Pjongjang potwierdził, że przeprowadzono udaną próbę z bombą wodorową*, Centrum Studiów Polska-Azja, 6 I 2016, [online] www.polska-azja.pl/korea-polnocna-pjongjang-potwierdzil-ze-przeprowadzono-udana-probe-z-bomba-wodorowa/, 19 XI 2017. Piotr Wasylczyk, fizyk pracujący na Uniwersytecie Warszawskim, w rozmowie z autorem przekonywał, że północnokoreańska próba jądrowa ze stycznia 2015 r. nie mogła posiadać znacznych ładunków wodorowych, ponieważ skutki były mniej odczuwalne w porównaniu do testu radzieckiej bomby wodorowej z 1953 r. Rozmowa autora z Piotrem Wasylczykiem z Uniwersytetu Warszawskiego – w prywatnym archiwum autora.

¹⁰¹ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 214.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Podczas wymiany naukowej do Petersburga autor miał okazję poznać obywatela KRL-D i porozmawiać z nim. Zapis rozmowy w prywatnym archiwum autora.

¹⁰⁴ A. Lukin, *Thinking Beyond China When Dealing with North Korea: Is There a Role for Russia?*, Center for Security Studies at ETH Zurich, 4 IV 2017, s. 6, [online] <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/FPRI-Thinking%20Beyond%20China%20When%20Dealing%20with%20North%20Korea%20Is%20There%20a%20Role%20for%20Russia.pdf>, 19 XI 2017.

¹⁰⁵ R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 260.

no zbudowanie *międzypaństwowej linii elektroenergetycznej*, dzięki której Moskwa może przekazywać energię elektryczną do KRL-D¹⁰⁶. W 2011 r. Rosja podjęła decyzję o przekazaniu Korei Północnej pomocy żywnościowej w postaci 50 tys. ton pszenicy¹⁰⁷. Dodatkowo ambasada rosyjska w Pjongjangu oświadczyła, że w przyszłości planowana jest dostawa kolejnych 400 ton mąki pszennej. Według Centrum Studiów Polska-Azja *Rosja jest jednym z najważniejszych ofiarodawców Światowego Programu Żywnościowego. Szacuje się, że kraj ten przekazał na rzecz tej agencji dwadzieścia pięć milionów dolarów od 2011 roku*¹⁰⁸.

Jak pisał Wojciech Chaber, wartość wzajemnych obrotów handlowych między Koreą Północną a Rosją spadła w 2014 r. *mimo zwiększonych wysiłków* obu stron. Wartość eksportu produktów z Rosji do Korei Północnej osiągnęła w tamtym roku 59 mln USD, natomiast wartość importu produktów z Korei Północnej do Rosji wyniósł 7 mln USD. Warto odnotować, że *Koreańczycy z Północy zdecydowali, że rosyjski rubel będzie walutą, w której będą rozliczać się z Rosjanami*¹⁰⁹. Rosja eksportuje do KRL-D głównie węgiel kamienny (75%) i brunatny (5%), pszenicę (5%) oraz produkty naftowe (4%)¹¹⁰.

Tabela 1. Handel Rosji z wybranymi państwami (w mld USD) w 2016 r.

Państwo	Rosyjski eksport	Rosyjski import	Obroty wzajemne
Chiny	28	38	66
Holandia	29	3	32
Niemcy	21	19	40
Korea Północna	0,68	0,08	0,76

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych *Russia: Trade Statistics* za 2016 r., Global Edge, [online] https://globaledge.msu.edu/countries/russia/tradestats#source_1, 19 III 2018

W 2015 r. Jakimowicz oceniał, że Rosja w stosunkach handlowych z Koreą Północną musi opracować nową strategię gospodarczą. W jej ramach istotną rolę powinno odegrać *stymulowanie współpracy podmiotów z obu krajów*. Ponadto strony muszą usunąć podstawowe przeszkody takie jak *brak zaufania rosyjskich partnerów, niedostatek nowoczesnej infrastruktury, trudności z pieniężnymi przekazami wywołane amerykańskimi*

¹⁰⁶ Tamże, s. 261–263.

¹⁰⁷ Tamże, s. 263.

¹⁰⁸ D. Wituszyński, *Korea Północna otrzymuje pomoc żywnościową od Rosji*, Centrum Studiów Polska-Azja, 24 VII 2016, [online] <http://www.polska-azja.pl/korea-polnocna-otrzymuje-pomoc-zywnosciowa-od-rosji>, 19 XI 2017.

¹⁰⁹ W. Chaber, *Spada handel Korei Północnej z Rosją*, Centrum Studiów Polska-Azja, 4 XII 2014, [online] www.polska-azja.pl/spada-handel-korei-polnocnej-z-rosja/, 19 XI 2017.

¹¹⁰ A. Lukin, L. Zakharova, *Russia-North Korea Economic Ties: Is There More Than Meets the Eye?*, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia 2017, s. 3, [online] <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2017/10/Russia-DPRK-Economic-Ties.pdf>, 19 III 2018.

*sankcjami finansowymi w stosunku do KRL-D*¹¹¹. Polityka Moskwy wobec Pjongjangu w dużym stopniu opiera się na realizacji interesów gospodarczych, dla których niezbędna jest stabilna sytuacja w regionie Azji Północno-Wschodniej. Posiadanie broni jądrowej przez Koreę Północną jest dla Rosji problemem, gdyż Pjongjang może doprowadzić do naruszenia bezpieczeństwa regionalnego. Z drugiej strony dzięki Korei Północnej FR stała się ważnym aktorem w regionie. Moskwa wielokrotnie podkreślała, że Półwysep Koreański musi być wolny od zbrojeń nuklearnych. Aby to osiągnąć, KRL-D musi mieć zagwarantowane dobre relacje handlowe i zapewnione bezpieczeństwo. Federacja Rosyjska postrzega powrót do rozmów sześciostronnych z lat 2003–2008¹¹² jako szansę na przywrócenie znaczenia swojej obecności na Półwyspie Koreańskim. Jako jedno z nielicznych mocarstw światowych posiadających stosunki dyplomatyczne z KRL-D Rosja może dążyć do ustabilizowania ładu i bezpieczeństwa na Półwyspie przez kontakty z obiema Koreami i pośrednicząc między nimi. Można sądzić, że odizolowana od reszty świata KRL-D będzie dążyć do współpracy gospodarczej z FR. Pogłębienie tego wymiaru stosunków pomoże Moskwie zagospodarować teren rosyjskiego Dalekiego Wschodu, do czego przyczynią się północnokoreańscy pracownicy.

PODSUMOWANIE

W latach 1945–1948 ZSRR stworzył państwo północnokoreańskie, a Stalin wykreował Kim Ir Sena na jego przywódcę. Stosunki radziecko-północnokoreańskie były oparte na wzajemnym sojuszu komunistycznym przeciwko USA i Republice Korei. Uzależnienie się KRL-D od ZSRR obejmowało niemal wszystkie aspekty życia gospodarczego, społecznego, ideologicznego i kulturalnego. Korea Północna miała być w pełni podporządkowana Związkowi Radzieckiemu, pełniąc funkcję bufora w potencjalnej agresji ChRL. Po rozwiązaniu ZSRR relacje KRL-D z FR uległy pogorszeniu, a wreszcie *niemal całkowitemu zamrożeniu*¹¹³. Za prezydentury Jelcyna FR zaniechała dalszej gwarancji pomocy wojskowej dla KRL-D w przypadku wybuchu wojny na Półwyspie Koreańskim. Działania Putina przyniosły poprawę stosunków politycznych i gospodarczych.

Federacja Rosyjska jest zwolennikiem uczynienia z Półwyspu Koreańskiego strefy bezatomowej. Obserwując pozytywną rolę rozmów sześciostronnych, Moskwa dąży do ich wznowienia. Jednocześnie Rosja wyraża swoje poparcie dla międzykoreańskiego dialogu politycznego i współpracy gospodarczej w ramach istniejących ram prawnych, wierząc, że przyczyni się to do stopniowego rozwiązywania problemu nuklearnego na Półwyspie. Korea Północna stosuje szantaż nuklearny. Otrzymuje też wsparcie finanso-

¹¹¹ R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 264.

¹¹² D. Wituszyński, *Korea Północna: Chiny i Rosja wyrażają sprzeciw wobec obecnych działań*, Centrum Studiów Polska-Azja, 30 VI 2014, [online] www.polska-azja.pl/korea-polnocna-chiny-i-rosja-wyrazaja-sprzeciw-wobec-obecnych-dzialan/, 30 V 2018.

¹¹³ L. Zakharova, *Economic Cooperation between Russia and North Korea: New Goals and New Approaches*, „Journal of Eurasian Studies” 2016, vol. 7, nr 2, s. 152.

we ze strony Chin, które wystarcza do zrealizowania priorytetów polityki zagranicznej. Decydującą rolę w zmianach postawy Korei Północnej może odegrać m.in. Federacja Rosyjska. Pogłębienie relacji pomiędzy tymi państwami może przyczynić się do otwarcia KRL-D na świat, przede wszystkim w wymiarze gospodarczym.

BIBLIOGRAFIA

I. Materiały drukowane:

Literatura źródłowa:

- *O kulcie jednostki i jego następstwach: referat I Sekretarza KC KPZR tow. N. S. Chruszczowa na XX Zjeździe KPZR. Pełny tekst w przekładzie polskim*, Paryż 1956.
- *Układ o rozejmie w Korei (Panmundżom, dnia 27 lipca 1953 r.). Układ między Naczelnym Dowódcą Koreańskiej Armii Ludowej i Dowódcą Chińskich Ochotników Ludowych z jednej strony a Głównodowodzącym Wojsk Narodów Zjednoczonych z drugiej strony, dotyczący rozejmu wojskowego w Korei*, [w:] Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Zbiór dokumentów*, nr 7–8, Warszawa 1953.

Literatura pomocnicza:

– monografie i opracowania:

- Bieleń S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006.
- Buzo A., *The Guerilla Dynasty. Politics and Leadership in North Korea*, Boulder 1999.
- Cordesman A. H., Hess A., *The Evolving Military Balance in the Korean Peninsula and Northeast Asia*, Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C. 2013.
- Dallin D. J., *Soviet Russia and the Far East*, London 1949.
- Danielewski M., *Rola propagandy w umacnianiu systemu władzy w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, praca licencjacka, Politechnika Białostocka, Białystok 2015.
- Dziak W. J., *Kim Ir Sen*, Warszawa 2001.
- Dziak W. J., *Kim Ir Sen. Dzieło i polityczne wizje*, Warszawa 2000.
- Dziak W. J., *Korea Północna. U źródeł rodzinnej sukcesji władzy*, Warszawa 2009.
- Dziak W. J., *Pjongjang. Rok 1956*, Warszawa 2010.
- Eberstadt N., *Policy and Economic Performance in Divided Korea During the Cold War Era: 1945–91*, Washington, D.C. 2010.
- Hakjoo K., *Korea's Relations with Her Neighbours in a Changing World*, New Jersey 1993.
- Jakimowicz R., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec regionu Azji i Pacyfiku, Azji Centralnej i Arktyki*, Kraków 2015, *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. 3.
- Kim Y., *North Korean Foreign Policy: Security Dilemma and Succession*, Lanham 2014.
- Kubiak K., *Korea 50*, Warszawa 1994.
- Lankov A. N., *From Stalin to Kim Il Song: The Formation of North Korea, 1945–1960*, New Brunswick 2002.
- Lankov A. N., *КНДР вчера и сегодня: Неформальная история Северной Кореи*, Москва 2005.

- Lüthi L. M., *The Sino-Soviet Split. Cold War in the Communist World*, Princeton 2010.
- Myers B. R., *Najczystsza rasa. Propaganda Korei Północnej*, przeł. B. Hlebowicz, Warszawa 2011.
- Pietrewicz O., *Krewetka między wielorybami. Półwysep Koreański w polityce mocarstw*, Warszawa 2016.
- Smith H., *North Korea. Markets and Military Rule*, Cambridge 2015.
- Stuermer M., *Putin i odrodzenie Rosji*, przeł. B. Madejski, Wrocław 2008.
- Szalontai B., *Kim Il Sung in the Khrushchev Era: Soviet-DPRK Relations and the Roots of North Korean Despotism, 1953–1964*, Washington, DC 2005.
- Torkunov A. B., *Загадочная война: Корейский конфликт 1950–1953 годов*, Москва 2000.

- **rozdziały w pracach zbiorowych:**
- Ha J. M., *Soviet Perceptions of North Korea*, [w:] *The Soviet Union and East Asia in the 1980s*, red. J. K. Park, J. M. Ha, Seoul 1983.
- Danielewski M., *Półwysep Koreański od legendarnych początków do Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej*, [w:] *Transformacja środowiska międzynarodowego i jego wielowymiarowość*, t. 1, red. R. Kordonski et al., Lwów–Olsztyn 2016.
- Danielewski M., *Problematyka praw człowieka w Korei Północnej*, [w:] *Procesy migracyjne we współczesnym świecie: wyzwania dla społeczności międzynarodowej*, t. 2, red. R. Kordonski, O. Kordonska, Ł. Muszyński, Lwów–Olsztyn 2016.
- Danielewski M., *System polityczny w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, [w:] *Problemy polityczne i społeczne współczesnej Azji*, red. S. Gardocki, Toruń 2017.
- Jakimowicz R., *Azja Północno-Wschodnia w polityce zagranicznej Rosji w pierwszych latach XXI wieku*, [w:] *Rosja, Chiny, Japonia w polityce globalnej. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej w Wyższej Szkole Handlowej im. Króla Stefana Batorego w Piotrkowie Trybunalskim dnia 30 października 2007 r.*, Piotrków Trybunalski 2007.
- Shin B.-S., *Post-Cold War Russian Foreign Policy and the Korean Peninsula*, [w:] *Russia and East Asia: Informal and Gradual Integration*, red. T. Akaha, A. Vassilieva, New York–London 2014.
- Szkudlarek P., Levi N., *Wybrane zagadnienia z historii i polityki Korei Północnej*, [w:] *Korea Północna. Poszukując prawdy*, red. N. Levi et al., Warszawa 2012.

- **artykuły w czasopismach naukowych:**
- Clemens Jr. W. C., *North Korea's Quest for Nuclear Weapons: New Historical Evidence*, „Journal of East Asian Studies” 2010, vol. 10, nr 1.
- Joo S.-H., *Russia's Policy on Nuclear Proliferation and National Unification on the Korean Peninsula*, „Pacific Focus” 2014, vol. 29, nr 2, [online] <https://doi.org/10.1111/pafo.12031>.
- Joo S.-H., *The New Friendship Treaty between Moscow and Pyongyang*, „Comparative Strategy” 2001, vol. 20, nr 5.
- Toloraya G., *Russian Policy in Korea in a Time of Change*, „Korean Journal of Defense Analysis” 2009, vol. 21, nr 1.

- Yang S. H., Kim W., Kim Y., *Russo-North Korean Relations in the 2000s: Moscow's Continuing Search for Regional Influence*, „Asian Survey” 2004, vol. 44, nr 6, [online] <https://doi.org/10.1525/as.2004.44.6.794>.
 - Zakharova L., *Economic Cooperation Between Russia and North Korea: New Goals and New Approaches*, „Journal of Eurasian Studies” 2016, vol. 7, nr 2
 - Zakharova L., *Russia-North Korea Economic Relations*, „Joint U.S.-Korea Academic Studies” 2016, vol. 27.
- artykuły prasowe:
- Szabszina F. I., *Korea po drugiej wojnie światowej*, „Nowe Drogi” 1950, nr 3.

II. Materiały elektroniczne

Literatura źródłowa:

- *Cable from Hao Deqing*, ‘Comrade Hao Deqing Reports on the Contents of the Conversation from his Meeting with Premier Kim’, February 19, 1963, tłum. C. Lu, Wilson Center Digital Archive, [online] <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119057.pdf?v=d41d8cd98f00b204e9800998ecf8427e>.
- Kim Ir Sen, *O wykorzenieniu dogmatyzmu i formalizmu i ustanowieniu Dżucze w pracy ideologicznej*, przemówienie do pracowników propagandy i agitacji partyjnej wygłoszone 28 grudnia 1955 roku, Maoistowski Projekt Dokumentacyjny, 2012, [online] <https://maopd.files.wordpress.com/2012/04/o-wykorzenieniu-dogmatyzmu-i-formalizmu-i-ustanowieniu-dzucze-w-pracy-ideologicznej-1955.pdf>.

Literatura pomocnicza:

- monografie i opracowania:
- Kim K., *Stosunki Polski z państwami Półwyspu Koreańskiego w latach 1948–2013*, praca doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. prof. UW Jana Rowińskiego, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015, Repozytorium Centrum Otwartej Nauki, [online] <https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/1438/praca%20doktorska%20-%20Kyunam%20Kim.pdf?sequence=1>.
 - Lukin A., *Thinking Beyond China When Dealing with North Korea: Is There a Role for Russia?*, Center for Security Studies at ETH Zurich, 4 IV 2017, [online] <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/FPRI-Thinking%20Beyond%20China%20When%20Dealing%20with%20North%20Korea%20Is%20There%20a%20Role%20for%20Russia.pdf>.
 - Lukin A., Zakharova L., *Russia-North Korea Economic Ties: Is There More Than Meets the Eye?*, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia 2017, [online] <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2017/10/Russia-DPRK-Economic-Ties.pdf>.
 - Pacuła P., *Perspektywy rozwiązania problemu północnokoreańskiego programu jądrowego*, „Pułaski Policy Papers/Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego”, 12 IX 2017, [online] <https://pulaski.pl/perspektywy-rozwiazania-problemu-polnocnokoreańskiego-programu-jądrowego>.

- Wertz D., Oh JJ, Insung K., *DPRK Diplomatic Relations*, The National Committee on North Korea, Washington, DC, August 2016, [online] http://www.ncnk.org/sites/default/files/issue-briefs/DPRK_Diplo_Relations_August2016.pdf
- **artykuły prasowe:**
- Bober A., *Korea – moskiewskie rozterki i interesy*, Portal Spraw Zagranicznych, 1 VII 2008, [online] <http://www.psz.pl/124-polityka/andrzej-bober-korea-moskiewskie-rozterki-i-interesy>.
- Chaber W., *Spada handel Korei Północnej z Rosją*, Centrum Studiów Polska-Azja, 4 XII 2014, [online] www.polska-azja.pl/spada-handel-korei-polnocnej-z-rosja/.
- Danielewski M., *Korea Północna: Pjongjang potwierdził, że przeprowadzono udaną próbę z bombą wodorową*, Centrum Studiów Polska-Azja, 6 I 2016, [online] www.polska-azja.pl/korea-polnocna-pjongjang-potwierdzil-ze-przeprowadzono-udana-probe-z-bomba-wodorowa/.
- Farrell T., *Kim will Dance to His Own Tune*, Asia Times, 24 VIII 2012, [online] <http://www.atimes.com/atimes/Korea/NH24Dg01.html>.
- Golunov S., *Russia's Korean Policy since 2012: New Hopes, Achievements and Disappointments*, The Asan Forum, [online] <http://www.theasanforum.org/russias-korean-policy-since-2012-new-hopes-achievements-and-disappointments>.
- *Kim Jong Un and Putin 'Regularly' Exchange Messages*, NK News, 13 II 2015, [online] <https://www.nknews.org/2015/02/kim-jong-un-and-putin-regularly-exchange-messages>.
- *Ким Чен Ын выразил восхищение Путиным*, Lenta.ru, 12 VI 2014, [online] <https://lenta.ru/news/2014/06/12/northkorea>.
- *Korea Północna uznana Krym za rosyjski*, Sputnik Polska, 12 X 2017, [online] <https://pl.sputniknews.com/swiat/201710126468944-Sputnik-Polska-Korea-Polnocna-uznala-Krym-za-rosyjski/>.
- *Kremlin: North Korea's Kim Jong Un Will Not Attend Victory Day Parade*, „The Moscow Times”, 30 IV 2015, [online] <https://themoscowtimes.com/news/kremlin-north-koreas-kim-jong-un-will-not-attend-victory-day-parade-46241>.
- Lankov A. N., „Дипломатия КНДР: искусство выживания” (часть 1) – Случайные заметки Андрея Ланькова, blog Andreja Lankova (Tttkkk) w serwisie LiveJournal, 17 XI 2013, [online] <http://tttkkk.livejournal.com/260214.html> oraz <http://tttkkk.livejournal.com/259914.html>.
- Lankov A. N., *Soviet-DPRK Relations: Purges, Power, and Dissent in North Korea's Formative Years*, Sino-NK, 29 III 2013, [online] <http://sinonk.com/2013/03/29/lankov-on-ussr-dprk-50s-60s>.
- Levi N., Pietrewicz O., *Gazociąg transkoreański – kolejna gra Kim Dzong Ila?*, Centrum Studiów Polska-Azja, 3 X 2011, [online] <http://www.polska-azja.pl/gazociag-transkoreanski-%E2%80%93-kolejna-gra-kim-dzong-ila?>
- Levi N., *Rosyjska polityka wobec Koreańskiej Republiki Ludowej*, Centrum Studiów Polska-Azja, 5 VII 2011, [online] <http://www.polska-azja.pl/n-levi-rosyjska-polityka-wobec-koreanskiej-republiki-ludowej>.
- Oliphant R., *Why Putin Remains Kim Jong-un's Best Friend Despite Victory Day Snub*, „The Telegraph”, 1 V 2015, [online] <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/north>

korea/11576405/Why-Putin-remains-Kim-Jong-uns-best-friend-despite-Victory-Day-snub.html.

- Pietrewicz O., *Perspektywy stosunków Rosji z Koreą Północną w 2015 roku*, Centrum Studiów Polska-Azja, 16 II 2015, [online] <http://www.polska-azja.pl/o-pietrewicz-perspektywy-stosunkow-rosji-z-korea-polnocna-w-2015-roku>.
 - Whan-woo Y., *“Kim Jong-un Must be Taken to International Criminal Court”*, „The Korea Times”, 22 II 2017, [online] http://www.koreatimes.co.kr/www/news/nation/2017/02/103_224497.html.
 - Withnall A., *Russia and North Korea Declare New Alliance and 2015 as a “Year of Friendship”*, „The Independent”, 11 III 2015, [online] <http://www.independent.co.uk/news/world/asia/russia-and-north-korea-declare-new-alliance-and-2015-as-a-year-of-friendship-10100719.html>.
 - Wituszyński D., *Korea Północna: Chiny i Rosja wyrażają sprzeciw wobec obecnych działań*, Centrum Studiów Polska-Azja, 30 VI 2014, [online] www.polska-azja.pl/korea-polnocna-chiny-i-rosja-wyrazaja-sprzeciw-wobec-obecnych-dzialan/.
 - Wituszyński D., *Korea Północna otrzymuje pomoc żywnościową od Rosji*, Centrum Studiów Polska-Azja, 24 VII 2016, [online] <http://www.polska-azja.pl/korea-polnocna-otrzymuje-pomoc-zywnosciowa-od-rosji>.
- **rozmowy:**
- Rozmowa autora z obywatelem KRL-D – w prywatnym archiwum autora.
 - Rozmowa autora z Piotrem Wasylczykiem z Uniwersytetu Warszawskiego – w prywatnym archiwum autora.

Mateusz DANIELEWSKI, uczestnik studiów doktoranckich z zakresu nauk o polityce na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. W roku akademickim 2016/2017 został wyróżniony stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za wybitne osiągnięcia dla studentów. Ponadto w tym samym roku został laureatem konkursu „Studencki Nobel” w dziedzinie nauk społeczno-ekonomicznych. Odbył wizyty studyjne na Uniwersytecie Oksfordzkim, Petersburskim Uniwersytecie Państwowym i w Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie. Członek Międzynarodowego Towarzystwa Nauk Politycznych (IPSA).